

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**Кафедра управління державними і корпоративними
фінансами**

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

**до практичної, самостійної та
індивідуальної роботи студентів з дисципліни
*«МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»***

Харків – 2018

Методичні вказівки розглянуто і рекомендовано до

друку на засіданні кафедри управління державними і корпоративними фінансами 4 грудня 2017 р., протокол № 5.

Методичні вказівки призначено для студентів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» усіх форм навчання.

Укладачі:

асист. А. А. Гречішкіна,
доц. О. М. Тройнікова

Рецензент

доц. О. А. Криворученко

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичної, самостійної та
індивідуальної роботи студентів з дисципліни
«МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Відповідальний за випуск Тройнікова О. М.

Редактор Ібрагімова Н. В.

Підписано до друку 21.03.18 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,0. Тираж 30. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Програма курсу.....	5
2 Опорний конспект лекцій.....	7
3 Теми практичних занять (семінарів).....	14
4 Питання до заліку.....	28
Список літератури.....	29

ВСТУП

Проблеми пошуку шляхів істини привертали увагу дослідників з давніх часів. У наш час, коли виникла значна кількість наукових напрямків і наук взагалі, ще актуальніше стало питання визначення поняття «наука». Існуючі концепції поняття науки, незважаючи на їх розходження в розумінні природи наукового знання, методів і форм розвитку, все одно мають спільність.

Дослідження об'єктів, вибір оптимальної сукупності методів залежно від виду наукового дослідження для досягнення наукової мети і пізнання істини сформувало новий науковий напрям – методологію наукового дослідження.

У сучасних умовах наука є провідним фактором прогресу. Вирішення економічних і соціальних проблем будь-якої держави, її стратегічний розвиток вимагають перш за все наукового обґрунтування. Тому основною ланкою суспільного розвитку у XXI столітті стає інтелектуальний працівник, який повинен відрізнитися високою компетентністю і здатністю до самостійного творчого вирішення проблем, вмінням поновлювати і розширювати базові знання, використовувати у своїй роботі все нове, що з'являється в науці та практиці, застосовувати новітні методи організації роботи, сучасну комп'ютерну техніку, економіко-математичні методи і моделі. Всі ці якості необхідно виховувати у вищому навчальному закладі через активну участь студентів у виконанні науково-дослідних робіт.

Зміст дисципліни «Методологія наукових досліджень» базується на знаннях, отриманих студентами на попередніх курсах з основ економічної теорії, філософії, математики, інформатики, статистики.

У процесі вивчення даної дисципліни студенти повинні:

- узагальнити знання щодо підходів оптимального планування, організації і проведення наукового дослідження;
- оволодіти та обрати відповідну сукупність методів і прийомів наукових досліджень;
- розглянути актуальні проблеми розвитку економічної науки та критерії вибору напрямку наукового дослідження;

- уявити форми та принципи організації науково-дослідної роботи студентів;

- виховати в собі усвідомлення необхідності використання наукових методів у господарській діяльності.

Вивчення «Методології наукових досліджень» є обов'язковим етапом у формуванні кваліфікованого магістра-науковця у вищих навчальних закладах.

1 ПРОГРАМА КУРСУ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Процедура і рівні наукового дослідження

Тема 1. Основні положення дисципліни. Наукова термінологія

Роль науки в сучасному суспільстві. Наука в системі освіти. Значення наукових досліджень у підготовці фахівців. Види і форми науково-дослідної роботи студентів. Планування, облік і контроль науково-дослідної роботи. Наука. Наукові дослідження. Функції науки. Науковий інструментарій.

Тема 2. Емпіричний рівень наукового дослідження

Рівні наукового дослідження. Емпіричний рівень і процедури наукового дослідження. Логіка наукового дослідження.

Тема 3. Теоретичний рівень наукового дослідження. Проблема, тема наукового дослідження, концепція

Проблема як складне наукове завдання. Тема як наукове завдання, що охоплює певну галузь наукового дослідження.

Тема 4. Гіпотеза, її місце в науковому дослідженні. Наукова інтуїція

Роль гіпотези в дослідженні. Види гіпотез. Вимоги до сучасних гіпотез. Стадії побудови гіпотези. Інтуїція в процесі наукового пізнання. Інтуїція як частина механізму мислення. Розвиток інтуїтивних здібностей.

Тема 5. Науковий аналіз у дослідженні. Істина та істинність у науковому дослідженні

Міркування. Умовивід, його види і групи. Способи наукового аналізу. Фактори, що впливають на наукове дослідження.

Істина та її критерії. Відносна та абсолютна істина. Експертиза на істинність твердження. Конкретність – властивість істини.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Методи наукових досліджень

Тема 6. Методи наукових досліджень

Мета, завдання і зміст теоретичних досліджень. Умови і вимоги завдання. Стадії теоретичного дослідження. Оперативна стадія. Синтетична стадія. Стадія постановки завдання. Аналітична стадія. Значення творчих рішень.

Тема 7. Методи експериментальних досліджень

Класифікація, типи та завдання експерименту. Постановка і організація експерименту. Класифікація експериментів. Обробка результатів експериментальних досліджень. Методи обробки результатів. Оцінювання адекватності теоретичних рішень. Методика та план (програма) експерименту. Вплив психологічних факторів на хід і якість експерименту.

Тема 8. Моделювання і його роль у дослідженні

Модель. Види моделей. Елементи моделювання. Етапи процесу моделювання. Математичне моделювання в економіці. Економічні спостереження і вимірювання. Випадковість і невизначеність в економічному розвитку. Перевірка адекватності моделей. Класифікація економіко-математичних моделей. Етапи економіко-математичного моделювання. Роль прикладних економіко-математичних досліджень.

Тема 9. Ефективність наукових досліджень і її критерії

Ефект від впровадження науково-дослідної роботи. Розрахунок економічної ефективності наукових досліджень. Економічний ефект. Соціально-економічний ефект. Впровадження наукових досліджень.

2 ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Змістовий модуль 1

Тема 1. Основні положення курсу. Основні поняття та терміни

Наука – система знань, що безперервно розвивається на основі об'єктивних законів природи, суспільства; мислення, що формується і перетворюється в продуктивну силу суспільства в результаті спеціальної діяльності людей.

Мета науки — пізнання законів розвитку природи й суспільства для одержання корисних суспільству результатів. Поки відповідні закони не відкриті, людина може лише описувати явища, збирати, систематизувати факти, але вона нічого не може пояснити й спрогнозувати.

Формою здійснення й розвитку науки є наукове дослідження тобто вивчення явищ за допомогою наукових методів.

Мета наукового дослідження — визначення конкретного об'єкта й всебічне, достовірне вивчення його структури, характеристик, зв'язків на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також одержання корисних для діяльності людини результатів, впровадження їх у виробництво та одержання ефекту.

Тема 2. Емпіричний рівень наукового дослідження.

У пізнанні розрізняють теоретичний і емпіричний рівні пізнання.

Основою емпіричних методів є чуттєве пізнання (відчуття, сприйняття, уявлення) і дані приладів. До них належать:

- спостереження – цілеспрямоване сприйняття явищ без втручання в них;
- експеримент – вивчення явищ у контрольованих і керованих умовах;
- вимірювання – зіставлення вимірюваної величини з еталоном;
- порівняння – виявлення подібності або відмінності об'єктів чи їхніх ознак.

Чистих емпіричних методів у науковому пізнанні не буває, оскільки навіть для простого спостереження необхідна попередня теоретична підстава.

Тема 3. Теоретичний рівень наукового дослідження. Проблема, тема наукового дослідження, концепція

Теоретичний рівень наукового дослідження полягає в отриманні знань шляхом абстрактного мислення. На теоретичному рівні визначаються проблема, питання, тема наукового дослідження, визначається концепція.

Під проблемою розуміють складне наукове завдання, яке охоплює значну сферу дослідження і має перспективне значення. Корисність таких завдань і їх економічний ефект іноді можна визначити тільки орієнтовно. Проблема включає в себе низку тем.

Тема – це наукове завдання, що охоплює певну сферу наукового дослідження, яке базується на чисельних дослідницьких питаннях. Під науковими питаннями розуміють більш дрібні наукові завдання, що стосуються до конкретної галузі наукового дослідження. Тема повинна бути економічно ефективною і мати значущість. Будь-яка тема прикладних досліджень повинна давати економічний ефект для народного господарства, суспільства, окремо взятої галузі. Це одна з найважливіших вимог.

Концепція – система поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум.

Тема 4. Гіпотеза, її місце в науковому дослідженні. Наукова інтуїція

Гіпотеза — імовірне припущення про причину будь-якого явища, вірогідність якого при сучасному стані науки й техніки не може бути перевірена й доведена, але яке пояснює дані того самого явища.

Під інтуїцією стародавні мислителі розуміли безпосередній розсуд реально існуючого положення речей. Відсутність сумнівів в істинності інтуїтивного пізнання заснована була на довірі до чуттєвих і зорових сприйнять.

Причетність інтуїції до творчого процесу стала для багатьох дослідників настільки очевидною, що перетворилася у вихідний пункт позитивного вирішення тієї або іншої проблеми.

Місце інтуїції в науковому пізнанні визначається сферою взаємодії чуттєвого й логічного пізнання. У цій взаємодії проявляється дія інтуїції як процесу — інтуїтивне пізнання.

Інтуїтивне пізнання — сфера людської діяльності стосовно сфери як наукового, так і загальнонаукового пізнання.

Тема 5. Науковий аналіз у дослідженні. Істина та істинність у науковому дослідженні

Науковий аналіз – спосіб пізнання об’єктивної дійсності, що являє собою певну послідовність дій, заходів, операцій.

У процесі пізнання очевидні твердження становлять лише частину всіх істин. Звичайно для встановлення істини доводиться в кожному випадку проводити дослідження, тобто брати до уваги встановлені раніше істини, збирати необхідні факти, досліджувати, осмислювати їхній результат, перевіряти на практиці здогадку.

Встановлення істини можливо й логічним шляхом. Відбувається це за допомогою міркувань.

Міркуванням називається ряд суджень, які стосуються певного предмета або питання, ідуть одне за одним так, що з попередніх суджень із необхідністю або високою ймовірністю випливають інші, а в результаті отримується відповідь на поставлене питання. Визнаючи істинними попередні судження, необхідно визнавати істинним і висновок, що випливає з нього. Та логічна дія, за допомогою якої виявляється істинність нових суджень, називається умовиводом.

Умовивід — це форма мислення, у якій з одного або декількох істинних суджень на підставі певних правил висновку отримується нове судження, що з певним ступенем ймовірності випливає з них. Основою будь-якого наукового дослідження є інформація – сукупність відомостей (повідомлень, даних), яка визначає міру наших знань про ті чи інші явища, події та їх взаємозв’язки. Основна роль інформації в дослідженнях полягає в тому, щоб виключити суб’єктивні висновки, дати можливість отримати оптимальне рішення проблеми. Рівень наукових досліджень залежить від достовірності, ступеня використання інформації і здатності дослідника переробити отриману інформацію. Інформація виконує інформативну, стимулюючу та орієнтуючу функції.

Істина – це адекватна інформація про об'єкт, що отримується за допомогою чуттєвого чи інтелектуального осягнення або повідомлення про нього і характеризується з точки зору її достовірності. Будь-яке науково обґрунтоване знання претендує на звання наукової істини, але це не одне і те саме.

Істинність знання – така загальна його характеристика, яка пов'язана з науково-світоглядними нормами і цілями суб'єкта пізнання. Експертиза на істинність будь-якого твердження передбачає наявність філософського аспекту: уявлення про природу пізнання, предмет-суб'єктного відношення.

Експертиза на істинність встановлює характер відповідності знання дійсності, відповідаючи на питання, чому воно істинне або хибне, за якими критеріями визначається істина чи омана.

Критерій істинності – предметно-практична діяльність людини, що має три форми: *матеріальне виробництво* (виробництво технологій), *соціальні форми* (реформування) і *науковий експеримент*.

Можна виділити два критерії істини:

- прагматичний. Справжні ідеї, які добре працюють (корисні), стосуються кожної частини життя і поєднуються з існуючим досвідом;

- практичний. За допомогою реалізації ідеї у практиці знання порівнюється, зіставляється зі своїм об'єктом, виявляючи тим самим справжню міру об'єктивності, істинності свого змісту. Саме в практиці повинна людина довести істинність, тобто дійсність свого мислення.

При прагненні до істини завжди існує можливість здійснити помилку. Помилка – це сутність свідомості, що не відповідає реальності, але приймається за істинне. Хибні уявлення теж заважають відображувати об'єктивну дійсність, мають реальне джерело. Тому важливо дотримуватись конкретності.

Конкретність – властивість істини, заснована на знанні реальних зв'язків, взаємодії всіх сторін об'єкта, головних, істотних властивостей, тенденцій його розвитку. Так, істинність або хибність тих або інших суджень не може бути встановлена, якщо не відомі умови місця, часу, в яких вони сформульовані.

Змістовий модуль 2

Тема 6. Методи теоретичних досліджень

Особливість теоретичного дослідження полягає у використанні абстрактних уявлень, ідей, положень, концепцій, які безпосередньо стосуються процесу практичного пізнання. Найчастіше використовують методи руху думки від абстрактного до конкретного, гіпотетико-дедуктивний і системний.

Аналогією (від грец. analogia — відповідність, подібність) називається такий умовивід, коли з подібності деяких ознак двох або декількох предметів, явищ дійсності, які в цілому різні, робиться висновок про подібність інших ознак цих предметів, явищ.

Екстраполяція – метод наукового дослідження, який полягає в розповсюдженні висновків, отриманих із спостережень над однією частиною об'єкта.

Ідеалізація – це конструювання образу об'єктів, які не існують у дійсності або практично нездійсненні.

Аксиоматичний метод – метод побудови наукової теорії, за якого деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил.

Гіпотеза та припущення. У теорії як системи наукового знання найважливішу роль відіграє гіпотеза. Гіпотеза є формою осмислення фактичного матеріалу, формою переходу від фактів до законів.

Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей. Це один з основних методів наукового пізнання в суспільних науках.

Систематизація – специфічний метод дослідження, пізнавальний процес упорядкування деякої множини розрізнених об'єктів і знання про них. Упорядкування здійснюється шляхом встановлення єдності і відмінності елементів, що підлягають систематизації, визначення місця кожного елемента один відносно одного.

Система **класифікації** визначається і характеризується використанням методів класифікації, ознаками класифікації, послідовністю і кількістю рівнів класифікації, кількістю угруповань.

Типологія – метод наукового пізнання, в основі якого лежить розчленування систем об'єктів і їх групування за допомогою узагальненої, ідеалізованої моделі або типу.

Гіпотетико-дедуктивний метод – спосіб пізнавальної дійсності, що полягає в побудові гіпотетико-дедуктивної моделі для теорії, структура якої вивчається.

Порівняння – метод наукового пізнання, за допомогою якого робиться висновок про подібність чи відмінність об'єктів пізнання. Цей метод дає можливість виявити кількісні і якісні характеристики предметів, класифікувати, упорядкувати і оцінити їх.

Тема 7. Методи експериментальних досліджень

Найбільш важливою складовою частиною наукового дослідження є **експеримент** (від лат. experimentum – проба, дослід) – метод емпіричного дослідження, що базується на активному та цілеспрямованому втручанні суб'єкта у процес наукового пізнання явищ і предметів реальної дійсності шляхом створення умов, що контролюються та управляються, дозволяють встановлювати визначені якості та закономірні зв'язки в об'єкті, які досліджується, і багатократно їх відтворювати.

Проведення експериментальних досліджень передбачає здійснення ряду пізнавальних операцій:

- визначення цілей експерименту на основі існуючих теоретичних концепцій з урахуванням потреб практики та розвитку самої науки;
- теоретичне обґрунтування умов експерименту;
- розроблення основних принципів, створення технічних засобів для проведення експерименту;
- спостереження, вимірювання та фіксація виявлених у ході експерименту властивостей, зв'язків, тенденцій розвитку досліджуваного об'єкта;
- статистична обробка результатів експерименту;
- попередня класифікація та порівняння статистичних даних.

Методологія експерименту – це загальна структура (методика) експерименту, тобто постановка та послідовність виконання експериментальних досліджень. Експеримент включає такі *основні етапи*:

- 1) розроблення плану – програми експерименту;
- 2) оцінювання вимірювання та вибір засобів для проведення експерименту;
- 3) проведення експерименту;
- 4) обробка та аналіз експериментальних даних.

Тема 8. Моделювання і його роль у дослідженні

Моделювання – метод, який ґрунтується на використанні моделі як засобу дослідження явищ і процесів природи. Під моделями розуміють системи, що замінюють об'єкт пізнання і служать джерелом інформації стосовно нього. Моделі — це такі аналоги, подібність яких до оригіналу суттєва, а розбіжність — несуттєва. Моделі поділяють на два види: матеріальні та ідеальні. Матеріальні моделі втілюються в дереві, металі, склі тощо. Ідеальні моделі фіксуються в таких наочних елементах, як креслення, рисунок, схема, комп'ютерна програма та ін.

Метод моделювання має таку *структуру*:

- постановка завдання;
- створення або вибір моделі;
- дослідження моделі;
- перенесення знань з моделі на оригінал.

Моделювання – метод опосередкованого пізнання, вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом штучного створення й дослідження його аналога (моделі), що адекватно відображує оригінал принаймні з певних боків, що цікавлять дослідника. Це процес адекватного відображення найбільш істотних боків досліджуваного об'єкта або явища з точністю, необхідною для практичних потреб. Переваги, що дає моделювання:

- можливість дослідження об'єкта, який недоступний або занадто великий для безпосереднього пізнання;
- високий ступінь обґрунтованості рішень;
- скорочення термінів і вартості процесу розроблення одиничного зразка;
- можливість розрахувати результат.

Тема 9. Ефективність наукових досліджень та її критерії

Під економічною ефективністю наукових досліджень у цілому розуміють зниження витрат суспільної й живої праці на

виробництво продукції в тій галузі, де впроваджують закінчені науково-дослідні роботи й дослідно-конструкторські розробки (НДР та ДКР).

Ефект наукових досліджень може мати різну природу: економічний ефект (збільшення національного доходу, скорочення грошових витрат на виробництво продукції, зниження витрат на наукові дослідження й т. п.); соціально-економічний ефект (підвищення продуктивності праці, ліквідація ваги праці, поліпшення санітарно-гігієнічних, психологічних, організаційних умов праці, захист природи). Якісний бік наукового дослідження характеризує результат, змістовність якого перевіряється новизною, що є основним критерієм ефективності наукового дослідження.

Найбільш достовірним критерієм економічної ефективності наукових досліджень є фактична економія від їх впровадження.

3 ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (СЕМІНАРІВ)

Тема 1. Основні положення дисципліни. Наукова термінологія

Поняття, функції і значення науки. Основні терміни.

Науковий інструментарій. Предмет і завдання курсу. Наукові дослідження як вид творчої діяльності. Логіка наукового дослідження. Види і форми науково-дослідної роботи студентів. Планування, облік і контроль науково-дослідної роботи.

Контрольні запитання та завдання

- 1 Як ви розумієте поняття «наука»?
- 2 У чому полягає суть наукового дослідження?
- 3 Визначте критерії науковості знань.
- 4 Назвіть основні поняття науки.
- 5 У яких формах проявляється науковий результат?

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити найважливіші якості, притаманні кожному науковцю. Відповідь оформити у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1 – Характеристика основних якостей науковця

Номер з/п	Творчі та ділові якості науковця	Характеристика

Завдання 2. Яке визначення, на вашу думку, найповніше розкриває значення терміна «наука»? Відповідь обґрунтуйте і запропонуйте власне визначення цього поняття.

Наука – це	сфера людської діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення
	одна із форм суспільної свідомості
	система понять та принципів, фактів і моделей, законів і теорій
	специфічна форма суспільного мислення, основу якої складає система знань
	вищий щабель розумового розвитку людини, вершинне досягнення людської культури

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Проаналізувати етапи становлення і розвитку науки.
- 3 Охарактеризувати предмет, завдання і структуру.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Класифікація наукових досліджень.
- 2 Значення наукових досліджень на сучасному етапі.
- 3 Вибір раціональних варіантів розвитку науки і техніки.

Література: основна [1, 4 – 9]; додаткова [15].

Тема 2. Методологія і процедури наукових досліджень

Загальні проблеми методології наукового дослідження. Розмежування методології та методів дослідження. *Фундаментальні* (філософські), *загальнонаукові*, *конкретно наукові* методологічні принципи. Історичний підхід (історико-генетичний, порівняльно-історичний, історико-типологічний методи). Термінологічний підхід (методи термінологічного аналізу і операціоналізації понять). Системний підхід (структурно-функціональний, системно-

діяльнісний, системно-генетичний аналізи). Інформаційний підхід (метод соціальної інформаціології). Культурологічний, соціокультурний, аксіологічний підходи.

Контрольні запитання та завдання

- 1 Як розмежовують методологію та методи дослідження в зарубіжній і вітчизняній наукових традиціях?
- 2 Наведіть загальну типологію методів дослідження.
- 3 У чому полягає системний підхід у прийнятті рішень?
- 4 Чим обумовлюється вибір методів дослідження?
- 5 Визначте специфіку інформаційного підходу.

Практичні завдання

Завдання 1. Яке визначення, на вашу думку, найповніше розкриває значення терміна «методологія»? Відповідь обґрунтуйте.

Методологія – це	вчення про правила мислення при створенні теорії науки
	вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності
	вчення про науковий метод пізнання
	система наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження
	концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища

Завдання 2. Опрацювати літературу (словники). Дослідити і розтлумачити наукові поняття метод, категорія, система, комплексна оцінка, науковий підхід. Скласти таблицю дослідження дефініції та проаналізувати особливості підходу у визначенні поняття.

Автор (джерело)	Визначення поняття	Особливості, відмінності визначення

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Проаналізувати спеціальні методи дослідження соціальних комунікацій (у межах системного, інформаційного, культурологічного, соціокультурного та аксіологічного підходів) *(за вибором студента)*.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Економічні гіпотези і моделі.
- 2 Методи планових розрахунків та обґрунтувань у наукових економічних дослідженнях.
- 3 Використання методів прогнозування в науково-дослідній роботі.
- 4 Докази в наукових дослідженнях, способи їх застосування.
- 5 Спростування в науково-дослідній роботі.

Література: основна [1, 3 – 9]; додаткова [15, 17].

Тема 3. Теоретичні та експериментальні дослідження

Методологія теоретичних досліджень. Діалектико-матеріалістичний метод. Аналітичний і синтетичний методи. Імовірно-статистичний метод. Методи системного параметра. Індуктивний і дедуктивний методи. Формальна логіка як метод дослідження. Аналогія як метод наукового дослідження. Методи кореляційного аналізу. Методи експериментальних досліджень. Методологія експериментальних досліджень. Методи оцінювання вимірювань. Методи графічних зображень результатів експериментів.

Контрольні запитання та завдання

- 1 Визначте мету теоретичних досліджень.
- 2 Завдання теоретичних досліджень.
- 3 Метод розчленування та метод об'єднання.
- 4 Що таке завдання?
- 5 Назвіть основні умови і вимоги завдання.
- 6 Як відбувається постановка завдання?
- 7 Як відбувається розроблення методики експерименту?
- 8 План (програма) експериментального дослідження.

Практичне завдання

Підібрати до кожного терміна лівої колонки відповідне тлумачення.

Абстрагування	- метод пізнання дійсності, покликаний встановити спільні й відмінні параметри між процесами, явищами, об'єктами
Аналогія	- метод пізнання, за яким на основі висновків про часткове роблять висновки про загальне
Порівняння	- метод пізнання, заснований на перенесенні однієї або кількох характеристик із відомого явища на невідоме
Експеримент	- метод наукового дослідження, який полягає в мисленому відокремленні суттєвих ознак, аспектів, відношень предмета, процесу чи явища
Індукція	- метод пізнання об'єктивної дійсності завдяки науково організованому дослідженню, ініціюванню процесів і явищ

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Визначити, як впливає психологічний чинник на хід і якість експерименту.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Метод Монте-Карло.
- 2 Метод теорії ігор.
- 3 Обчислювальні експерименти.
- 4 Метрологічне забезпечення експериментальних досліджень.

Література: основна [1, 3 – 5, 8, 9]; додаткова [13, 16, 18].

Тема 4. Моделювання в наукових дослідженнях

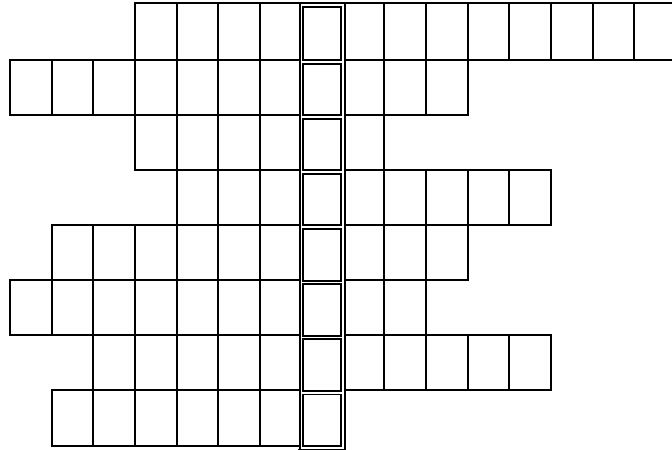
Подібність і моделювання в наукових дослідженнях. Види моделей. Організація та обробка результатів експерименту. Фізична подібність у моделюванні. Аналітична подібність у моделюванні. Математична цифрова подібність і моделювання. Застосування ПК в наукових дослідженнях. Персональні комп'ютери. Програмне забезпечення ПК. Автоматизація систем наукових досліджень.

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Постановка економічної проблеми та її якісний аналіз.

Практичне завдання

Завдання 1. Розгадати кросворд.

По горизонталі:

- 1 Інформація, що не підлягає розголошенню.
- 2 Метод збирання інформації, в основі якого закладено науково організований дослід.
- 3 Зображення певних показників за допомогою ліній на площині.
- 4 Інформація, що виникає безпосередньо на підприємстві і характеризує його діяльність.
- 5 Наукова праця одного або кількох авторів, присвячена глибокому викладу матеріалу в конкретній галузі науки.
- 6 Сукупність відомостей (даних) про стан або зміни явищ і об'єктів реального світу.
- 7 Обмін інформацією між особами, обумовлений проведенням наукових досліджень.
- 8 Спосіб відображення інформації, при якому матеріал групується в колонки, відокремлені одна від одної вертикальними і горизонтальними лініями.

Ключ: якщо кросворд розгадано правильно, то *по вертикалі* у виділених клітинках має бути назва одного з методів збору первинної інформації.

Контрольні запитання та завдання

- 1 Аналіз чисельних результатів та їх застосування
- 2 Визначте роль прикладних економіко-математичних досліджень.
- 3 Наведіть приклади удосконалення системи економічної інформації.
- 4 Інтенсифікація і підвищення точності економічних розрахунків.
- 5 Поглиблення кількісного аналізу економічних проблем.
- 6 Розв'язання принципово нових економічних задач.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Перевірка достовірності моделювання.
- 2 Фізичне моделювання як метод експериментального вивчення фізичних явищ.
- 3 Дослідження процесів або явищ шляхом створення їхніх математичних моделей.

Література: основна [1, 3 – 5, 8, 9]; додаткова [14, 16, 19].

Тема 5. Організація науково-дослідної роботи студентів

Система науково-дослідних закладів України. Академічна, галузева наука та наука вищих навчальних закладів. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів. Нормативно-правова база. Вища атестаційна комісія України як провідна державна структура, що здійснює атестацію наукових кадрів. Аспірантура. Докторантура. Здобувачі наукового ступеня. Наукова школа як головна неформальна структура науки. Її ідентифікація.

Організація і форми науково-дослідної роботи студентів; навчально-наукові семінари, НДР під час проходження виробничої практики, участь у наукових гуртках, конференціях студентського наукового товариства, конкурсах на кращу студентську роботу.

Контрольні запитання та завдання

- 1 Які державні структури здійснюють підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів?
- 2 Які існують форми підготовки наукових кадрів?

3 Охарактеризуйте нормативно-правову базу підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів.

4 У яких формах виявляється науково-дослідна робота студентів у межах навчального процесу?

5 Розкрийте основні напрямки науково-дослідної діяльності студентів ВНЗ.

6 Назвіть основні ідентифікатори наукової школи.

Практичні завдання

Завдання 1. Пригадати, що являє собою науково-дослідний процес. Шляхом логічного міркування заповнити таблицю 2.

Таблиця 2 – Основні стадії науково-дослідного процесу та їх характеристика

Стадія науково-дослідного процесу	Характеристика
Організаційна	
Дослідна	
Узагальнення, апробації та реалізації результатів дослідження	

Завдання 2. Пригадати особливості написання рефератів, курсових і дипломних робіт. Шляхом логічного міркування заповнити таблицю 3.

Таблиця 3 – Композиційна структура основних видів науково-дослідних робіт студентів

Вид наукової праці	Структурні елементи
Реферат	
Наукова робота	
Курсова робота	
Дипломна робота	
Магістерська робота	

Завдання для самостійної роботи

1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.

2 Охарактеризувати діяльність наукових шкіл, результатами яких можуть послуговуватись реклама і зв'язки з громадськістю.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Основні структурні підрозділи НДІ і навчальних закладів.
- 2 Система вищої освіти в Україні.
- 3 Наукове спілкування як творчий процес.
- 4 Наукова конференція.

Література: основна [1, 3 – 5, 8, 9]; додаткова [15, 17].

Тема 6. Вибір напрямку наукового дослідження та етапи науково-дослідної роботи

Загальна схема наукового дослідження. Вибір теми наукової роботи. Актуальність. Формулювання мети і завдання. Визначення об'єкта і предмета дослідження. Методи дослідження. Галузі застосування результатів. Вивчення науково-теоретичної літератури. Хронологічне і проблемно-тематичне обмеження рамок дослідження. Визначення кола проблем, що підлягають вирішенню, їх систематизація. Завершення наукових студій, формулювання висновків, вибір жанрової форми та складання плану-проспекту наукової праці.

Контрольні запитання та завдання

- 1 Охарактеризуйте загальну схему наукового дослідження.
- 2 Які вимоги висувають до вибору теми наукової роботи?
- 3 Які існують жанрові форми наукового твору?
- 4 Розкрийте зв'язок між метою, завданням і кінцевим результатом дослідження.
- 5 У чому полягає специфіка наукового стилю викладу?
- 6 Назвіть загальні технічні вимоги до оформлення наукових праць.

Практичні завдання

Завдання 1. Скласти рецензію на друковану наукову працю (економічну). При цьому слід звернути увагу на те, що її основними реквізитами мають бути:

- назва виду документа (рецензія);
- заголовок, який містить повну назву рецензованої роботи, прізвище та ініціали її автора, рік публікації і назву видавництва;

- текст, що складається з двох частин: короткого викладу змісту роботи і висновків, зауважень, оцінок автора рецензії;
- підпис і посада рецензента;
- дата написання рецензії.

Завдання 2. Виходячи з власних наукових інтересів, обрати для себе тему наукового дослідження і скласти список найновіших літературних джерел з обраної теми. Цей список повинен включати в себе не лише монографії, багатотомні видання, перекладні видання, збірники наукових праць, статті, опубліковані в періодичних виданнях, але й різноманітні словники, довідники, енциклопедії та публікації вищих органів державної влади й управління.

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Зробити огляд науково-теоретичної літератури з обраної проблематики.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Наукові напрямки і структурні одиниці наукових досліджень.
- 2 Основні напрямки наукових досліджень в Україні (по регіонах, у цілому по країні та порівняно з іншими країнами).

Література: основна [1, 3 – 8]; додаткова [11, 15, 17, 18].

Тема 7. Пошук, накопичення та обробка наукової інформації

Первинна і вторинна інформація. Методи доведення достовірності: аналітичні, експериментальні, підтвердження практикою. Типологія письмових, образотворчих, архівних та інших джерел, методика їх пошуку та опрацювання. Інтернет-ресурси, специфіка їх використання. Наукові бібліотеки, їх організація і документальні ресурси. Бібліографічні видання. Архівні джерела дослідження. Бази даних сучасних інформаційних мереж.

Проблематика досліджень соціальних комунікацій. Принципи роботи з науковою літературою. Форми запису

опрацьованого матеріалу (анотація, план, тези, конспект, цитування). Записи в зошитах, на окремих аркушах і на картках: особливості й переваги. Систематизація наукової літератури. Ведення досьє, організація картотек. Вирізки з періодики та ксерокопії, техніка їх зберігання і використання. Ведення робочого щоденника наукового дослідження. Фіксування робочих гіпотез, уточнення предмета дослідження, напрямків збирання матеріалів із урахуванням наявної інформації. Деталізація попереднього плану дослідження.

Контрольні запитання та завдання

1 Охарактеризуйте різновиди інформації про об'єкт дослідження.

2 Які існують методи доведення достовірності результатів наукового пізнання?

3 Як здійснюється пошук вторинної документної інформації з теми?

4 Охарактеризуйте принципи роботи з науковою літературою.

5 На якому етапі науково-дослідної роботи відбувається деталізація попереднього плану дослідження?

Практичне завдання

Дати характеристику науковим документам у таблиці 4 і розподілити їх на первинні і вторинні у таблиці 5.

Таблиця 4 – Наукові документи і їх характеристика

Вид документа	Характеристика
Книги	
Брошури	
Довідкові видання	
Монографії	
Збірники наукових праць	
Оглядові видання	
Навчальні видання	
Реферативні видання	
Періодичні видання	
Бібліографічні видання	

Таблиця 5 – Розподіл наукових документів на первинні і вторинні

Первинні документи	Вторинні документи
➤	
➤	➤
➤	➤
➤	➤
➤	➤
➤	

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Самостійно опрацювати питання:
техніка збирання і систематизації ілюстраційних матеріалів; особливості фіксації та використання усних свідчень та аудіовізуальних матеріалів.
- 3 Стисло проаналізувати дисертаційні роботи з соціальних комунікацій.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Інтернет як перспективне джерело інформаційного забезпечення фундаментальних і прикладних наукових досліджень.
- 2 Патентно-ліцензійна справа.
- 3 Інститути і організації України, які здійснюють централізований збір і обробку основних видів опублікованих документів.
- 4 Автоматизовані інформаційно-пошукові системи.
- 5 Науково-технічна патентна інформація.

Література: основна [1, 3 – 5, 8, 9]; додаткова [14, 16, 19].

Тема 8. Оформлення результатів наукової роботи

Специфіка курсової (дипломної) роботи. Методичні прийоми викладу наукових матеріалів: послідовний, цілісний, вибіркового. Визначення загального обсягу роботи. Логічна послідовність викладу матеріалу. Літературне й технічне оформлення результатів дослідження. Мова і стиль наукової праці. Загальні вимоги до технічного оформлення. Бібліографічний опис: загальні вимоги та правила складання. Посилання. Додатки. Підготовка до захисту і захист курсової (дипломної) роботи.

Керівництво з курсової (дипломної) роботи, її рецензування. Особливості магістерського кваліфікаційного дослідження.

Контрольні запитання та завдання

1 Визначте особливості курсової, дипломної, магістерської робіт.

2 Які існують методичні прийоми викладу наукових матеріалів? У чому їх переваги і недоліки?

3 Визначте вимоги до загального обсягу кваліфікаційних робіт.

4 Які вимоги висувають до технічного оформлення наукових робіт?

5 Які мовні звороти використовують у наукових працях для логічного поєднання структурних частин?

6 У чому полягають обов'язки наукового керівника курсової (дипломної) роботи?

Практичні завдання

Завдання 1. Скласти план курсової роботи на будь-яку тему.

Завдання 2. Написати тези доповіді на наукову конференцію.

Завдання для самостійної роботи

1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.

2 Скласти бібліографічний опис курсової роботи відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

1 План, тези, конспект як засіб організації розумової праці.

2 Українська фразеологія як засіб вираження національного менталітету.

3 Загальноприйняті правила й стандарти щодо процесу підготовки, проведення й оформлення результатів наукового дослідження.

4 Методика підготовки та оформлення публікацій до видання.

Література: основна [1 – 5, 8, 9]; додаткова [11-13, 17, 18].

9. Впровадження результатів наукових досліджень та їх ефективність

Організація роботи в науковому колективі. Основні принципи управління науковим колективом. Ділове листування. Організація ділових нарад. Формування та методи об'єднання колективів. Психологічні аспекти взаємовідносин керівника та підлеглих. Управління конфліктами в колективі. Наукова організація та гігієна розумової праці. Моральна відповідальність вченого.

Контрольні запитання та завдання

1 Систематизація результатів наукового економічного дослідження.

2 Наведіть форми подання цифрового та ілюстративного матеріалу.

3 Як відбувається бібліографічний опис джерел, використаних у науковому дослідженні?

4 Як відбувається впровадження результатів завершених наукових досліджень?

5 Як розраховується ефективність результатів наукових досліджень, їх критерії та оцінка?

Практичні завдання

Завдання 1. Скласти анотацію українською мовою на одну з курсових чи наукових робіт, виконаних Вами протягом навчання у вищому навчальному закладі. Виклад матеріалу має бути стислим і точним, відображаючи основні ідеї, результати і висновки наукового дослідження. Після анотації слід навести ключові слова, що характеризують зміст наукової праці.

Завдання 2. Скласти рецензію на друковану наукову працю (економічну). При цьому слід звернути увагу на те, що основними реквізитами її мають бути:

- назва виду документа (рецензія);
- заголовок, який містить повну назву рецензованої роботи, прізвище та ініціали її автора, рік публікації і назву видавництва;
- текст, що складається з двох частин: короткого викладу змісту роботи і висновків, зауважень, оцінок автора рецензії;
- підпис і посада рецензента;
- дата написання рецензії.

Завдання для самостійної роботи

- 1 Опрацювати рекомендовану до теми літературу.
- 2 Розрахувати економічну ефективність наукового проекту.
- 3 Свідоцтва авторського права, довідки про впровадження результатів досліджень, сертифікати.

Студентам пропонується підготувати реферати і зробити на їх основі доповіді за такими темами:

- 1 Організація наукових досліджень, їх фінансування.
- 2 Розрахунок економічної ефективності наукових досліджень.
- 3 Складання наукових прогнозів. Основні методи прогнозування.

Література: основна [1, 3 – 5, 7, 8]; додаткова [12, 14, 17].

4 ПИТАННЯ ДЛЯ ЗАЛІКУ

- 1 Організація наукової діяльності в Україні.
- 2 Напрями, види і форми науково-дослідної діяльності студентів у вищому навчальному закладі.
- 3 Поняття про наукове дослідження.
- 4 Основні етапи організації наукових досліджень.
- 5 Сутність, завдання та класифікація наукових досліджень.
- 6 Особливості творчої та дослідницької діяльності.
- 7 Вибір теми та реалізація наукового дослідження.
- 8 Визначення методики і організація збору інформації.
- 9 Визначення системи показників, які підлягають розрахунку й оцінюванню.
- 10 Класифікація і структура наукових документів.
- 11 Обробка та оформлення таблиць, рисунків, креслень.
- 12 Поняття про методологію досліджень, види та функції наукових досліджень.
- 13 Основні принципи методології наукового дослідження.
- 14 Об'єкти наукового дослідження та їх класифікація.
- 15 Методи і техніка наукових досліджень.
- 16 Гіпотези, докази та спростування в наукових дослідженнях.
- 17 Процес наукового дослідження та його місце.
- 18 Методика дослідження, її зміст і принципи розроблення.
- 19 Визначення теоретичних основ та історії наукового дослідження.

- 20 Конкретизація проблеми наукового дослідження.
- 21 Розроблення і вимоги до робочої гіпотези.
- 22 Класифікація інформації наукового дослідження.
- 23 Економічна інформація, її класифікація і призначення в науково-дослідному процесі. Підприємство як джерело інформації.
- 24 Бібліографічний опис інформаційних джерел, які використовуються в науковій роботі.
- 25 Підготовка та затвердження наукової праці.
- 26 Оформлення та захист дипломної роботи.
- 27 Поняття, функції та основні види наукових публікацій.
- 28 Методика підготовки та оформлення публікацій до видання.
- 29 Ефективність наукових досліджень.
- 30 Методи визначення економічної ефективності результатів дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
- 2 Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.
- 3 Про вищу освіту [Електронний ресурс] : закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII із змінами від 08.02.2017 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- 4 Про науково-технічну інформацію [Електронний ресурс] : закон України від 25.06.1993 р. № 3322-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>.
- 5 Андреев, В. Д. Основы научных исследований в бухгалтерской деятельности [Текст] : учеб. пособие по спец. «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / В. Д. Андреев. – М. : Экономистъ, 2003. – 208 с.
- 6 Білуха, М. Т. Методологія наукових досліджень [Текст] : навч. посібник / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.
- 7 Блауг, М. Несложный урок экономической методологии [Текст] : учеб. пособие / М. Блауг. // Thesis. – 1994. – № 4. – С. 53.
- 8 Вернадский, В. И. Труды по всеобщей истории науки [Текст] / В. И. Вернадский. – М., 1988. – 336 с.

9 Дороніна, М. С. Технологія соціально-економічних наукових досліджень (схеми та приклади) [Текст]: навч. посібник / М. С. Дороніна. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 120 с.

10 Колесников, О. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навч. посібник / О. В. Колесников. – К.: Центр навчальної літератури. – 2011. – 144 с.

11 Колесников, О. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навч. посібник / О. В. Колесников. – Харків: УкрДАЗТ, 2008. – 171 с.

12 Крушельницька, О. В. Методологія та організація наукових досліджень [Текст]: навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К.: Вид. «Кондор», 2003. – 224 с.

13 Мокий, М. С. Методология научных исследований [Текст]: учеб. для магистров / М. С. Мокий, А. Л. Никифоров, В. С. Мокий. – М.: Юрайт, 2015. — 255 с.

14 Основи наукових досліджень: методологія, організація, оформлення результатів [Текст]: навч. посібник. – Харків: «Хай-Тек Прес», 2010. – 343 с.

15 Марцина, В. С. Основи наукових досліджень [Текст]: навч. посібник для студ. екон. спец. / за ред. В. С. Марцина. – Львів: Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.

16 Рекомендації щодо складання бібліографічного опису для каталогів та картотек [Текст]. – К.: Кн. палата України, 2010. – 58 с.

17 Ушаков В. М. Основы научных исследований [Текст] / под ред. В. М. Ушакова; Томский гос. пед. ун-т. – Томск, 2002. – 287 с.

18 Федоров, В. К. Генезис. Основы научных исследований [Текст]: учеб. пособие / В. К. Федоров. – Омск: Изд-во ОмГТУ, 2002. – 72 с.

19 Цехмістрова, Г. С. Основи наукових досліджень [Текст]: навч. посібник / Г. С. Цехмістрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с.

20 Чернегов, Н. Ю. Основы научных исследований в экономике [Текст]: учеб. пособие по курсу УНИРС «Основы науч. исслед. в экономике» / Н. Ю. Чернегов. – М.: МГГУ, 1995. – 145 с.

21 Чорненький, Я. Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної роботи студента [Текст]: навч. посібник / Я. Я. Чорненький. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.

22 Завдання до контрольної роботи з дисципліни «Основи наукових досліджень» [Текст]: метод. вказівки. – Херсон: Херсонський економіко-правовий інститут, 2008. – 20 с.